

נצרות על מצע יהודי

יחס הקירבה העמוק לעם ישראל, המבוטא באפוס, ניכר באתיופיה החל במפת הארץ - המשובצת מקומות בעלי שמות מקראיים - וכלה בפוליטיקה

בן הכהן 11.09.2009 01:42

"כבוד המלכים" אינו רק יצירת ספרות, אלא - כמו התנ"ך לעברים או הקוראן לערבים - זה בית הקיבול לרגשות דתיים ולאומיים אתיופיים, אולי הביטוי האותנטי והאמיתי ביותר של הנצרות החבשית" (אדוארד אולנדורף).

במרכז "כבוד המלכים" ניצבת פגישתם של מלכת שבא ושלמה המלך, סיפור שגרעינו מקראי (מלכים א י). מלכת שבא שומעת על חוכמת שלמה ועולה לירושלים לראותו. המלך עושה עליה רושם כביר, עד כדי כך שהיא מאמצת את דתו ונשבעת לקיימה ולהנחילה לבני עמה. ואילו המלך שלמה מפתה בעורמה את המלכה, ובדרכה לאתיופיה היא יולדת בן. הבן הזה - מנליק, בנו בכורו של שלמה המלך - גדל באתיופיה, אך בבגרותו עולה לירושלים לראות את אביו, נמשח כאן למלך על אתיופיה, וחוזר לארצו בלוויית פמליה הכוללת את בכוריהם של כל נכבדי ישראל.

כך עיצב שלמה את אתיופיה כהעתק מדויק של ממלכתו: לכל נושא משרה בממלכת ישראל יש בן בכור הממלא תפקיד זהה באתיופיה. אלא שבכורי ישראל, שההגליה הזאת לא היתה לגמרי לפי רוחם, החליטו לקחת במשיכה מזכרת קטנה, רגע לפני שיצאו לדרך: את ארון הברית מתוך בית המקדש. על פי המסורת האתיופית, שלא מעטים מאמינים בה כפשוטה, הארון הזה - קודש הקודשים של הפולחן המקראי, שהתנ"ך אינו אומר מלה אחת על היעלמותו - נמצא מאז ועד היום בכנסייה העתיקה בעיר אקסום.

הסיפור הגניאלוגי הזה, בשלל גירסאות, נפוץ מזה מאות ואולי אלפי שנים בקרב האתיופים הנוצרים, ואף בקרב יהודי אתיופיה. הוא מבטא את אמונתם של האתיופים שהם צאצאי עם ישראל - לא רק "ישראל ברוח", כטענת הנוצרים בכל מקום, אלא "ישראל בבשר" ממש, אשר החזיקו בדת הנכונה אלף שנים לפני היות הנצרות. בפרט, שליטי אתיופיה, לפחות מן המאה השלוש-עשרה ועד "מלך המלכים" האחרון, "האריה משבט יהודה", הקיסר היילה סלאסי (הודח ב-1974), האמינו כי הם צאצאיו של שלמה המלך; זוהי "השושלת הסלמונית".

יחס הקירבה העמוק לעם ישראל, המבוטא באפוס, ניכר באתיופיה החל במפת הארץ - המשובצת מקומות בעלי שמות מקראיים - וכלה בפוליטיקה. הדבר קשור קשר הדוק לאלמנטים היהודיים הרבים המאפיינים את הנצרות האתיופית: החל ממילת הבנים ביום השמיני, עבור במנהגי כשרות וטומאה מסוימים, וכלה ביחס מיוחד ליום השבת, שרק במאה ה-15, לאחר מאבק פנימי מר, איבד מבכורתו לטובת יום ראשון. אלמנטים יהודיים אלה הביאו חוקרים רבים לשער כי הדת היהודית היתה נפוצה בממלכת אקסום (אתיופיה הקדומה), וכי התנצרותה של אתיופיה (למן המאה הרביעית לספירה) התרחשה על מצע יהודי שקדם לה. כך או כך, "כבוד המלכים" גדוש בציטוטים מקראיים (רובם המכריע מהתנ"ך, מיעוטם מהברית החדשה) ועשיר במדרשים וברמיזות לתנ"ך: חלקם כריסטולוגיים, חלקם לאומיים-אתיופיים, אבל ברבים מהם מהדהדת במובהק הספרות היהודית הקדומה (האגדה והמדרש). פה ושם אף נדמה שקשה לרדת לעומקו של הטקסט בלי להניח היכרות עם אגדה או מדרש קדום.

אגדת שמשון המרשימה שלפנינו יוצאת דופן באופיה הפמיניסטי, שלא לומר ההומו-ארוטי. לא מצאתי דומה לה בכל מקור אחר, ואפשר שמדובר בפיתוח אתיופי מקורי. היא משובצת ב"כבוד המלכים" בתוך מחזור של אגדות-מוצא, המוכיחות כי כל המלכים החשובים בעולם הם צאצאיו של שם, בנו הבכור של נוח. כך זוכים מלכי הפלשתים, הבבלים, הפרסים ושאר עממי התנ"ך לייחוס שמי. אבל הייחוס הזה תמיד פגום במקצת: מעיבים עליו גילוי עריות, בגידה או חטא קדמון אחר. כך גם בסיפור הזה: אכמחל בא לעולם חרף אזהרתו של המלאך, שאסר על שמשון אביו לשאת לאשה בת פלשתים. אין פלא שהיה זה ילד רחני ו"רשע כדוב". הרבב שמטיל האפוס בייחוסם של המלכים השונים נועד להעצים את כבודם של מלכי אתיופיה: אלה האחרונים אינם רק בני שם, כשאר מלכי העולם, אלא צאצאי העם הנבחר, ובפרט צאצאי שלמה ובית דויד, המשפחה החשובה ביותר בקרב בני ישראל, זו שממנה יבוא, ולדעת הנוצרים כבר בא, מלך המשיח.

בואו של ישו אכן מהווה בעיה תיאולוגית למי שמאמינים שהם יורשי העם הנבחר, אשר קיבלו על עצמם את הדת הנכונה עוד בימי שלמה המלך. מדוע נולד ישו בישראל ולא באתיופיה? ל"כבוד המלכים" יש תשובה יפה על השאלה הזאת. על התנצרותה של אתיופיה, לעומת זאת, עובר האפוס הנוצרי הזה בשתיקה; כמוהו נוהגים גם אנשי כנסייה אתיופיים בימינו, הממעיטים בחשיבותה של ההתנצרות ומסבירים כי במאה הרביעית רק זכו האתיופים למינוי הבישוף הראשון. אבל גם אם מצניעים האתיופים את התנצרותם לטובת הרציפות הדתית מימי שלמה ועד ימינו, הם מקפידים להבדיל עצמם מן היהודים. היחס ליהודים "עיוורי הלב" כולל תחרות ואף איבה גלויה, הניכרת גם היא באפוס.

"כבוד המלכים" (Kebra Nagast) נכתב בלשון האתיופית הקלאסית, געז, ונחתם כנראה בעיר אקסום בתחילת המאה הארבע-עשרה. אולם אין ספק שהטקסט ההטרוגני שבידינו כולל אלמנטים קדומים הרבה יותר, עד שיש מי שמציע להקדים את ראשיתו, אם כי בוודאי לא בצורתו המוכרת לנו, עד למאה השישית או השביעית לספירה.

"כבוד המלכים", האפוס הלאומי האתיופי, עומד לראות אור בספר בימים אלה בתרגום מאתיופית קלאסית (געז) של רן הכהן בהוצאה לאור על שם חיים רובין של אוניברסיטת תל-אביב.

קפלה בכנסייה החבשית בירושלים. מרים, ישו והשושלת הסלמונית